

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֶמְדַּת יָמִים HEMDAT YAMIM

תצווה תשע"א

פרשת שבוע

"בְּתַתֶּם סֶפֶם אֶת סְפִי" - עוד על ממלכתיות ומקדש

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

הפטרת פרשת תצווה לקוחה מקובץ הנבואות האחרון של ספר יחזקאל העוסק בעיקר בענייני המקדש השלישי. יחזקאל נלקח בנבואה מבבל לסיור בירושלים ובמקדש. הנבואות עוסקות בעיקר בירושלים של מעלה שעדיין לא ירדה אל עולם המעשה, לא בימי יחזקאל ולא לצערנו, עד ימינו אנו. מספר מצומצם של פסוקים עוסק בנעשה בירושלים החרבה מבחינה רוחנית, עוד קודם לחורבן הפיזי. בפסוקים הבאים (הסמוכים להפטרה) מנבא הנביא על חזרת השכינה ועל החורבן הצפוי. פסוקים אלה כוללים גם מעין סיכום של כל הנבואות המתארות את גילוי השכינה ומעשי מרכבה המופיעות בספר.

"וְהָיָה כְּבוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא מִדֶּרֶךְ הַקְּדִים וְקוֹלוֹ כְּקוֹל מַיִם רַבִּים וְהָאֲרֶץ הָאֵיךָ מְכַבְּדוֹ: (חזרת השכינה בע"ה לבית השלישי). וְכַמְרָאָה הַמְרָאָה אֲשֶׁר רְאִיתִי כַמְרָאָה אֲשֶׁר רְאִיתִי בְּבָאִי לְשַׁחַת אֶת הָעִיר (שלב ב' של הסתלקות השכינה "עשר מסעות" מבית ראשון כמתואר בפרק י') וּמְרָאוֹת כַּמְרָאָה אֲשֶׁר רְאִיתִי אֶל נְהַר כְּבָר (שלב א' של הסתלקות השכינה מבית ראשון כמתואר בפרק א') וְאֶפֶל אֶל פְּנֵי: ... וְהִשְׁאֲנִי רוּחַ וְתִבְיָאֲנִי אֶל הַחֶצֶר הַפְּנִימִי וְהָיָה מְלֹא כְבוֹד יְקִנֵּךְ הַבַּיִת (השלישי, השווה לפסוקים שצוטטו בשבוע שעבר, פרשת תרומה, בהקשר להשכנת השכינה במשכן ובבית ראשון) ... בְּתַתֶּם סֶפֶם אֶת סְפִי וּמְזוֹזוֹתֶם אֶצֶל מְזוֹזוֹתַי וְהִקִּיר בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם וְטָמְאוּ אֶת שֵׁם קְדֹשִׁי בְּתוֹעֲבוֹתֶם אֲשֶׁר עָשׂוּ וְאָכַל אֶתֶם בְּאִפֵּי: ... וְשִׁכְנֹתַי בְּתוֹכֶם לְעוֹלָם (בבית שלישי) " (יחזקאל מ"ג ב-ט).

ננסה לבאר את דברי הביקורת:

"בְּתַתֶּם סֶפֶם אֶת סְפִי וּמְזוֹזוֹתֶם אֶצֶל מְזוֹזוֹתַי וְהִקִּיר בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם".

בשבוע שעבר הסברנו את חידושו של שלמה המלך כי בית המקדש איננו רק אולם, היכל ודביר, אלא הוא כולל גם את כל קרית הממשלה, בבחינת: "קְרִיַת מֶלֶךְ רַב: אֵלֶּקִים בְּאַרְמְנוֹתֶיהָ נוֹדַע לְמִשְׁגָּב". אם קריית הממשלה היא חלק בלתי נפרד מהמקדש, אזי אין מקום במדינת היהודים לחלוקה בין "דת" ו"מדינה". אי הפרדה זו באה לידי ביטוי בקיר המשותף של בית המלך והיכל ד'. אין מניעה בכך כל עוד שהמלכים צדיקים, מפני שגם כסא מלכותם מבטא את הופעת מלכות ד' בעולם. לפיכך, גם אין בעיה בכך שאין הפרדה בין הספים והמזוזות של שני הבתים.

תנאי להחזרת השכינה הוא הענשתם וביעור מעשיהם המושחתים של מלכי יהודה שאחרי יאשיהו, (במיוחד יהויקים ויהויכין שהרשיעו לעשות). או אז, תחזור השכינה ותשכון בתוכה של ירושלים כאשר דיברת.

הבה נתפלל כי ההקפדה על טוהר המידות (גם אם לא הייתה כולה לשם שמים) בעניין נושאי תפקידים ציבוריים במדינת ישראל, תקרב אותנו עוד יותר, למציאות שתאפשר השכנת שכינה על כל "קְרִיַת מֶלֶךְ רַב".

לע"נ רבי יעקב בן אברהם ועישה סבג	לע"נ צפורה בת יונה דונייר ע"ה נלבי"ע י"ב אדר א'	לע"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלבי"ע ט' כסלו תשס"ט
--	---	--

ERETZ HEMDAH

2 Brurya St. P.O.B 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

ארץ חמדה ע"ר

רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

web-site: www.eretzhemdah.org

שומרים על ההובלה

הרב משה ארנרייך, אב"ד ארץ חמדה-גזית

המקרה

משפחת בורנשטיין, הזמינה הובלת דירה מטבריה לחיפה, מ'מוביל הכלי'. רמי, הבעלים והמנהל של 'מוביל הכלי' ביקר בביתם, על מנת להעריך את נפח ההובלה. כיוון שמדובר היה בכמות גדולה של חפצים, סוכם על העברת המטלטלין על ידי משאית ונגרר בעלי נפח דומה.

בשעות הבוקר החלה העמסת החפצים – תחילה על הנגרר, ואחר כך על המשאית. בשעות אחרי הצהרים, לאחר שתכולת הדירה הועמסה על המשאית והנגרר, יצאה המשאית לדרך. במשאית ישב רמי ושני סבלים ולאחריו נסעה מכונית מסחרית של החברה שבה נסעו עובד של 'מוביל הכלי' וכן מר בורנשטיין.

אין חולק כי על הנגרר הועמס ציוד בכמות גבוהה מזו המותרת על פי הרישוי ממשרד התחבורה לשימוש במרכב של נגרר זה. הרישוי של הנגרר הוא ל-2.5 טון. להערכת רמי הועמס עליו כ-3 טון. בתחילת הנסיעה, הדבר בא לידי ביטוי בכך שגלגלי הנגרר היו פחוסים. כמו כן, יצול הנגרר (הרכיב המחבר עם המשאית), הגיע לגובה נמוך. בתחנת הדלק הסמוכה למקום היציאה, מילא הנתבע אויר בגלגלים.

לאחר כחצי שעה, עלה עשן מעומק הנגרר. העשן זה התפתח במהרה לשרפה ונסיונות הכיבוי לא צלחו. לאחר מכן, כובתה השריפה בידי מכבי האש. רוב מוחלט של תכולת הנגרר נשרף או ניזוק באופן המוציא אותו משימוש.

את שאריות השרפה אספה חברת ההובלה אל משאית אחרת שהוזמנה לצורך כך ונפרקו בחצר בית התובע עד השעות הקטנות של הלילה.

תכולת המכולה לא הייתה מבוטחת על ידי התובעים או הנתבע. התובעים טוענים שמקובל שחברת ההובלה דואגת לבטח את התכולה.

לטענת הנתבע – הוא לוקח אחריות אישית על כל נזק שנגרם מחמת פעולה שלו, אך אינו מבטח מפני נזקים שאינם נגרמים על ידו.

פסק הדין

שנינו: "כל האומנים שומרי שכר הן"¹. וכן נפסק להלכה בשו"ע². דינו של שומר שכר הוא שהוא פטור מן האונסים, וחייב בפשיעה ובגניבה ואבידה.

עם זאת, מצאנו ב"דברי הגאונים"³ כתב שמי ששכר בעל עגלה להוליך סחורה ובעל הסחורה נסע עמו בעגלה ונגנבה הסחורה בדרך שבעל העגלה כיון שאינו מקבל שכר שמירה ממש אלא שכר הולכה בלבד. וכעין זה כתב בשו"ת אגרות משה⁴ שבעל עגלה אפילו אינו בגדר שומר חינוס, שמסתמא לא קיבל עליו לשמור כשבעל הסחורה עמו. לפי זה, נהג מונית אינו נדון כשומר על החפצים שהנוסעים מניחים במונית⁵.

נראה שאין לדמות את דברי הפוסקים האלו לנדון דידן, שכן בשירותי הובלה השכירות היא על העברת החפצים בצורה בטוחה. השירות כולל העמסת החפצים מקצועית ונהיגה בטוחה, ובוה הוא שונה מנהג מונית שעיקר תפקידו הוא להוביל את הנוסעים.

האם כשומר שכר ממש?

הגמרא במסכת בבא מציעא⁶ קובעת, ששומר בהמות שהעביר את הבהמה במעבר צר, ודחפה אחת את חברתה וזו נפלה ומתה, חייב בתשלומי הנזק, למרות, שזהו סיכון סביר, שאנשים נוהגים לקחת על עצמם.

הגמרא מסבירה, שטעם הדין הוא, שהבעלים טוען כלפי השומר: "להכי יהבי לך אגרא לנטורי לי נטירותא יתירתא". דהיינו, שומר שכר חייב בשמירה ברמה גבוהה יותר מאשר הנורמה הרגילה של ההתנהגות, וזאת משום שהוא קיבל את שכרו על מנת שינהג בזהירות רחבה זו.

במשנה למלך⁷ הביא מדברי מהרש"ך שגם לדעת הפוסקים שאדם שמצא אבידה, שדינו כשומר שכר, הוא אינו ממש כשומר שכר לכל דיניו כיון שאינו נוטל שכר ממש ולכן כל ששמר כראוי לו פטור, ולא מוטלת עליו החובה הנוספת של שמירה מעולה. המש"מ והקצות החושן שם דחו דבריו.

נראה, שאין למחלוקת זו נפ"מ בנדון דידן, שכן, המוביל חפץ בשכר דינו כשומר שכר גמור, כמבואר בבא מציעא פ"ב ע"ב. הטעם הוא, שברור שהשכר הניתן למוביל אינו רק על העברת החפצים ממקום למקום אלא גם על הזהירות בשמירה על החפצים ובביצוע ההובלה. על כן, דינו של מוביל בשכר הוא כשל שומר שכר גמור, שחייב גם במקרה של נזק שנגרם מחוסר שמירה מעולה.

שמירה בבעלים.

עובדת היות הבעלים עם עובד של המוביל ברכב מלווה, אין בה כדי לפטור את המוביל משום "שמירה בבעלים". מסוגיות הגמרא עולה שדווקא במצבים בהם משתתף הבעלים בפעולות לתועלת ולעזרת השומר (דהיינו: השואל, השוכר, או השכיר, בנדו"ד) – השומר פטור מחיובי שמירה. אך הימצאות הבעלים אינה פוטרת מדין שמירה בבעלים.

כאן, כיוון שהבעלים, התובע, רק נכח במקום, אין מקום כלל לדון את המצב כשמירה בבעלים, הפוטרת את השכיר מאחריות על החפצים.

לסיכום, דינו של רמי כשל שומר שכר, החייב בגניבה ואבידה. נבהיר, ש"גניבה ואבידה", פירושו של דבר שחייב גם במקרים שאינם בפשיעתו של השומר, כל עוד אינם אונס גמור. בגליונות הבאים, נעסוק בהיבטים הלכתיים נוספים של האירוע. ביניהם, האם מדובר בפשיעה, המקרה דומה ל"גניבה ואבידה" או שנחשב ל"אונס"? האם היה הנתבע חייב לבטח את החפצים?

ערך: הרב סיני לוי

- ¹ ב"מ פ ע"ב
- ² סימן ש"ו ס"א.
- ³ כלל צו סי ע"ז בשם שו"ת שאילת שלום מהדו"ת סי קצג
- ⁴ חו"מ ח"א סי ע'
- ⁵ וראה עוד בספר "פתחי חושן" בהלכות פיקדון פ"א הערה י'
- ⁶ צג ע"ב
- ⁷ (פ הרמב"ם פרק י' מהל' שכירות ; ובקצות החושן סי עב סק"ה)

ארץ אגדה

הרב מרדכי הוכמן

אליהו ומשיח בן יוסף

בספר מלכים (א, יז) מסופר, שאליהו הנביא כאב את המצב הירוד של ישראל, ורצה להחזירם בתשובה; לכן הוא גזר שלא ירד מטר כי אם לפי דברו. לאחר זמן, הקב"ה שלח אותו לגור אצל אשה אלמנה - שתכלכל אותו. אליהו פגש באלמנה וביקש ממנה "פת לחם"; והיא אמרה לו שנותר לה "מלא כף קמח בפד ומעט שמן בצפחת"; ולאחר שהיא ובנה יגמרו את מה שהיא תאפה - הם עתידים למות. אליהו אמר לה להקדים ולהוציא עבורו "עגה קטנה" - ואז תשרה ברכה בביתה והקמח והשמן לא יכלו עד שיגיע המטר.

ה"עגה" שאליהו ביקש - עומדת לדין ב"סדר אליהו רבה" (יח):

פעם אחת היו רבותינו יושבים ואומרים מהיכן אליהו בא, מהן היו אומרים מזרעה של רחל, ומהן היו אומרים מזרעה של לאה. עד שהן יושבין ואומרים, בא אליהו ועמד לפניהם. אמר להן, רבותי, אני איני אלא מזרעה של רחל... אמרו לו, לא כהן אתה, לא כך אמרתה לאשה אלמנה - 'אך עשי לי משם עגה' [קטנה בראשונה והוצאת לי, ולך ולבגד תעשי באחרונה]. אמר להן, אותו תינוק משיח בן יוסף היה, ורמז רמזתי לעולם שאני יורד תחלה לבבל ואחר כך יבא משיח.

תוספות (בבא מציעא דף קיד, ב) ביארו, שקבוצת חכמים אחת הבינה - שאליהו ביקש מהאלמנה שתפריש לו עוגה כדי לקיים את מצוות הפרשת חלה לכהן; והם הוכיחו מכך שאליהו היה מבניה של לאה, שהרי הכהנים הם משבט לוי שהוא בנה השלישי של לאה.

גם לאחר הביאור של בעלי התוספות - המדרש נשאר תמוה. אם החכמים הבינו מ"הפרשת העוגה" שאליהו היה כהן שאוכל חלה, מדוע הם לא אמרו זאת במפורש? מדוע הם אמרו בהכללה שהוא מ"בניה של לאה"? גם תשובתו של אליהו אינה מובנת. מדוע העובדה שהתינוק הוא משיח בן יוסף - מבארת באופן שונה את "הפרשת העוגה"? ומה הרמז שאליהו רמז בכך לעולם?

אבי מורי שליט"א הקשה על דברי התוספות, שכמות הקמח שמצריכה הפרשת חלה לכהן היא כמות גדולה ביותר (למעלה מ-1,600 גרם). ככרות לחם שנאפים מקמח בכמות כזו היו יכולים להחיות את האלמנה ובנה כמה ימים; ואלו מדברי האלמנה משמע, שהיה לה מעט מאוד קמח שיספיק להחיותם בדוחק רק ארוחה אחת. מעט קמח - שאין מפרישים ממנו חלה.

נראה שצריך למצוא הסבר אחר לסיבה שאליהו ביקש ממנה להפריש "עגה קטנה". לשם כך צריך להתעמק במשמעות השם "בני רחל".

רחל מבכה על בניה

בתיאור לידת בני רחל משמע לכאורה, שרחל אינה מרוצה כל כך מבניה. לאחר לידת יוסף נאמר (בראשית ל, כג-כד):

"ותהר ותלד בן ותאמר אסף אף-להים את חרפתי: ותקרא את שמו יוסף לאמר יסף ד' לי בן אחר:"

הבן שנולד אסף את חרפתה של רחל שהיתה עקרה. אך רחל ביקשה "בן אחר". המילה "אחר" היא מיותרת ואומרת דרשני. למילה "אחר" יש משמעות של משהו שהוא "שונה". משהו מסוים בבן שנולד לרחל לא מצא בעיניה הרוחניות; ולכן היא התפללה שד' ייתן לה בן נוסף - שיהיה "אחר" מהבן הזה.

רחל לא היתה מרוצה כל כך גם מהבן השני שנולד לה (בראשית לה, יז-יח):

"וַיְהִי בְהִקְשָׁתָהּ בְלִדְתָהּ וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְלִיכֶת אֶל תִּירָאִי כִּי גַם זֶה לְךָ בֵן: וַיְהִי בְצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מָתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶן אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא לוֹ בְנֵימִין:"

רחל קראה לו "בן אוני" במשמעות של "בן האבל שלי". לכאורה, היא קראה לו כך רק מפני שהיא מתה בלדתו. אלא שאם כך, כאשר יעקב בא לשלול את המשמעות העצובה של השם הזה הוא היה צריך לקרוא לו "בן-חיי". מדוע הוא קרא לו "בן-מין"?

לשון ארמי - לעומת לשון הקודש

בבראשית רבה (פב, ט) מובא רמז לקושי הזה:

"ויהי בצאת נפשה ותקרא שמו 'בן אוני' - 'בר צערי' בלשון ארמי, ואביו קרא לו 'בן-מין' בלשון הקודש."

המפרשים התקשו בדברי המדרש, שהרי 'בן אוני' - הוא שם בעברית ולא ב"לשון ארמי". אך קושי דומה יש בסוגיה בסנהדרין (דף לח, ב). נאמר שם שאדם הראשון דיבר ב"לשון ארמי" ומצטטים כתוב בעברית. ה"פרי צדיק" (קדושת שבת מאמר ז) ביאר ש"לשון ארמי" שמוזכרת שם - מרמזת ל"השגת הנביאים באספקלריא שאינה מאירה".

לפי היסוד הזה ניתן להבין גם את כוונת המדרש. המדרש מרמז, שרחל ראתה בבנים שנולדו לה - משהו שלא מצא חן בעיניה; אך היא ראתה בהשגה נבואית נמוכה, שמוגדרת כ"לשון ארמי". רחל לא ראתה בברור מספיק, והיתה סבורה שהבנים שלה הם מ"צד השמאל" - שקשור בעיניה ל"מנות". מאידך, יעקב ראה בהשגה נבואית גבוהה שמוגדרת כ"לשון הקודש". יעקב היטיב לראות ממנה, והוא ראה שהם "מצד הימין". 'בן-מין' במשמעות של 'בן הימין'.

שני העמודים

הפנים השונים של ה"ימין" ושל ה"שמאל" מרומזים גם במקדש. בספר מלכים (א ז, כא) מסופר ששלמה המלך הקים שני עמודים לאולם, והוא קרא לעמוד הימני בשם "יכין" ולעמוד השמאלי בשם "בעז". ונאמר עליהם (שם, טו):

"וַיִּצַר אֶת שְׁנֵי הָעֲמוּדִים נְחֹשֶׁת, שְׁמֹנֶה עָשָׂר אַמָּה קוֹמַת הָעֲמוּד הָאֶחָד, וְחוּט שְׁתֵּי עָשָׂר אַמָּה יָסַב אֶת הָעֲמוּד הַשְּׁנַיִם."

העמודים היו זהים, אך לעמוד הימני מיוחס הקו הישר והניצב ("קומה"); ואילו לעמוד השמאלי מיוחס הקו העגול ("ייסוב"). בספרי הקבלה מבואר שהקו הישר מסמל את עבודת התורה והמצוות, ואילו הקו העגול מסמל את העיסוק בעולם הטבע הגשמי - העולם שהגויים מתעסקים עמו.

רחל ראתה בעיניה הרחוניות שגם הבן הנוסף שנולד לה עתיד לעסוק בענייני החול של ה"צד השמאלי", בעיניה הצד הזה קשור ל"מנות"; ולכן היא קראה לו "בן אוני" במשמעות של "בן האבל שלי". אולם יעקב ראה בהשגה נבואית גבוהה, והוא "ראה" שגם ה"שמאל" הזה הוא "ימין"; וכעין המבואר ב"מאור ושמש" (דברים פרשת שופטים):

"לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל... שהצדיק מיחד הכל שמאל בימין והימין בשמאל, וממתיק הדינים בשרשם, וממילא נעשה משמאל שהוא דין - ימין שהוא רחמים גמורים. וזה שפירש רש"י ז"ל אפילו אומר לך על שמאל שהוא ימין..."

"בני רחל" ולעומתם "בני לאה"

בתהלים (פ) מרומז ש"בני רחל" מסמלים את אלו שעוסקים בגשמיות, למרות שהם משאר השבטים:

"רַעַה יִשְׂרָאֵל הַאֲזִינָה נְהַג כְּצֹאן יוֹסֵף יֹשֵׁב הַכְּרוֹבִים הוֹפִיעָה: לִפְנֵי אֶפְרַיִם וּבְנֵימִין וּמְנַשֶּׁה עוֹרְרָה אֶת גְּבוּרַתְךָ וְלָכָה לִישָׁעָתָה לָנוּ... תְּהִי יָדְךָ עַל אִישׁ יְמִינְךָ עַל בֶּן אֶדָם אֲמַצְתָּ לָךְ:"

המזמור משמש כתפילה לנצחון צבאי. כל "ישׂראל" מכונים בו "יוסף", וגם "אפרים ובנימין ומנשה". מדוע ישראל מתוארים בו דווקא כ"בני רחל"?

המזמור משתמש במה שמרומז בתורה בהתייחסות השונות של רחל ושל לאה לבנים שנולדו להן. לאה שמחה בכל הבנים שנולדו לה. ההתייחסות הזו גורמת לכך, ש"בני לאה" מסמלים את הבנים ש"אם הבנים" שמחה בהם; ואילו "בני רחל" מסמלים את הבנים ש"אם הבנים" לא שמחה בהם.

רחל מסמלת את "האמא היהודיה" המסורתית. האמא היהודיה המסורתית, רוצה שבנה יהיה תלמיד-חכם; ואם הוא אינו ממלא את ציפיותיה היא אינה נמנעת מלגלות את צערה.

לפי ה"ראיה" של "האמא היהודיה המסורתית", מי שמתעסקים במלחמות ובענייני החולין, שקשורים ל"עגול" מוגדרים כ"בני רחל" המאכזבים; ואפילו שמבחינה משפחתית הם יכולים להיות צאצאים של לאה. כמו כן, מי שמתעסקים בענייני התורה והרוח שקשורים ל"ישר" מוגדרים כ"בני לאה" המשמחים, למרות שמחינה משפחתית הם יכולים להיות צאצאים של רחל. אך זכור, יעקב ראה ב"אספקלריא המאירה" והוא שמח בכל הבנים שנולדו לו.

המזמור משתמש בכל היסודות האלו. המזמור מגלה, שהפן הלאומי שבעם ישראל, הפן שעוסק במלחמות, נחשב ל"חיילי" של משיח בן יוסף ("נהג כצאן יוסף"), וכן כ"בני רחל" (לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך). אך המזמור ממשיך ומסיים ביסוד שגילה יעקב אבינו; והוא מדגיש שהעיסוק הגשמי במלחמות שנראה כ"שמאל" הוא בעצם "ימין" - "תְּהִי יָדְךָ עַל אִישׁ יְמִינְךָ".

אליהו "כהן" מ"בני לאה" - או מ"בני רחל"

המושג "כהן" אינו מיוחד בכתוב דווקא לכהנים בני אהרון. הכתוב מספר (שמואל ב ח, יח) - "וּבְנֵי דָוִד כֹּהֲנִים הָיוּ"; וכוונתו שהם היו אנשים חשובים למרות שהם לא היו כהנים מזרע אהרון.

זכור, חלק מהחכמים אמרו שאליהו הוא מ"בני לאה". כוונתם היתה שהוא שייך לקבוצה שעוסקת בענייני הרוח; ושקבוצה זו נחשבת ל"כהנים", ושהיא עדיפה על פני הקבוצה השניה. הם הוכיחו זאת מכך שאליהו ביקש שהאלמנה תאפה עבורו תחילה; ומכאן שיש עדיפות לאנשי הרוח על פני אנשי המעשה.

אולם אליהו התגלה בפניהם, ואמר להם שהוא מ"בני רחל", ויש לפרש את בקשתו מהאלמנה באופן אחר. הכתוב הקדים וסיפר שם שהאלמנה תכננה לאפות לה ולבנה "לחם עגול" ("מַעֲוֹגִי"). הנטייה שלהם אל הקו העגול גילתה שהיא ובנה קשורים לעולם הגשמי; אל הצד ה"שמאלי" שנראה כקשור ל"מוות". אליהו היה יכול לבקש מהאלמנה שתאפה עבורו לחם שקשור באופן סמלי לצד החי; לחם בצורת "קו ישר" שדומה לאות ו', או לחם "מרובע" כפי שהיה נראה לחם הפנים. אולם אליהו רצה להראות - שיש "חיים" גם בצד העגול הגשמי; וכדי לרמוז זאת לעולם, הוא ביקש מהאלמנה שתאפה עבורו במיוחד עֲגָה (לחם עגול), והוא יאכל את העֲגָה בפני עצמו. אליהו גילה אז שגם אלו שנוטים אל ה"עגול" אינם מוגדר כמתים אלא כ"חיים".

אני יורד תחלה לבבל ואחר כך יבא משיח.

אליהו אמר לחכמי בית המדרש, שהעדפת העיגול מהווה גם רמז לעולם: "שאני יורד תחלה לבבל ואחר כך יבא משיח". "ארץ ישראל" מסמלת את ההשגחה הישירה: "...תִּמְיֵד עֵינֵי ד' אֶ-לֶיְחִיד בְּהָ"; והיא מסמלת את עבודת ה"קו הישר", עבודת התורה והמצוות. לעומתה, "בבל" מסמלת דרך חיים שאינה קשורה ל"לשון הקודש" (בראשית יא, ט): "בְּבֶל כִּי שָׁם בָּלַל ד' שְׁפֹת כָּל הָאָרֶץ". "בבל" מסמלת את ההשגחה העקיפה; את עבודת ה"קו העגול", עבודת הארציות והגשמיות. אליהו רמז, שמי שרוצה להיות יחד עמו; צריך "לרדת" ממעלתו ולהצטרף לאלו שעוסקים בגשמיות, לחברי "קבוצת משיח בן יוסף" שנמצאים מחוץ ל"מקום הרוחני". רק לאחר שחברי הקבוצה הזו ימלאו את התפקיד שמוטל עליהם, יוכל להגיע "משיח (בן דוד)" שיעסוק ברוחניות ושהוא משיח ל"ארץ ישראל".

אליהו גילה לבני בית המדרש את מה שמרמזו בנבואת ירמיה. "רַחֵל מְבַכָּה עַל בְּנֵיהָ" על שהם עוסקים בחוץ בענייני הגשמיות ששייכים ל"בבל". אך הקב"ה מנחם אותה שזהו עיסוק נצרך (ירמיהו לא, טו-טז): "כִּי יֵשׁ שָׂכָר לַפְּעֻלְתְּךָ נְאֻם ד'... וְשָׁבוּ בָנִים לְגְבוּלָם".

תהליך ממושך

אליהו לא היה שלם לגמרי עם ההסכמה שלו להתחבר ל"עגול"; והוא היה צריך לעבור בבית האלמנה תהליך ארוך של הסכמה עם היסוד הזה. כחלוף הזמן - "חֲלָה בֶן הָאִשָּׁה בְּעֵלְת הַבַּיִת וַיְהִי חֲלָיו חֲזָק מְאֹד עַד אֲשֶׁר לֹא נוֹתְרָה בּוֹ נְשָׁמָה". האלמנה האשימה את אליהו במה שאירע: "בָּאתְ אֵלַי לְהַזְכִּיר אֶת עֲוֹנֵי וְלְהִמִּית אֶת בְּנֵי"; ואליהו התפלל והחיה את בנה. הכתוב לא סיפר לפני כן על שום עוון שהיה לאלמנה; וכל מה שידוע לנו הוא - שלא אלמנה ולבנה יש נטייה אל הקו העגול.

הכתוב רמז לנו, שזהו העוון שאליהו הזכיר לפני הקב"ה. כאשר אליהו נעתר לבקשת האלמנה והוא התפלל לקב"ה שיחיה את ה"בן", הוא התפלל בעצם על כל אלו שדומים לו. הוא התפלל על כל חייליו של "משיח בן יוסף" - שהקב"ה לא יחשיב להם ל"עוון" את הנטייה שלהם אל ענייני ה"קו העגול". אליהו חזר והפנים בקרבו את האספקלריא המאירה של יעקב אבינו. הוא חזר והפנים, שגם העיסוק שלהם בענייני ה"עגול" הוא "מיין", ושיש חיים גם בדרך שלהם.

הכתוב מרמז לנו, שהקטרוגים של אליהו - הם אלו שמביאים את הסבל על הסובבים אותו. הקטרוג הראשון שלו על כלל ישראל הוא זה שעצר את הגשם, והקטרוג השני שלו על בן האלמנה - הוא זה שהביא למותו. העוון של בן האלמנה היה - הנטייה אל העיסוק בעניינים הגשמיים; נטייה זו קושרת אותו באופן סמלי אל ה"עגול", והיא מגדירה אותו כ"משיח בן יוסף". הקטרוג של אליהו הוא זה שהמית את "משיח בן יוסף", והתפילה ולימוד הזכות של אליהו הם אלו שהחיו אותו.

בני לאה לעומת בני רחל

"סדר אליהו רבה" מוסיף ומרמז לנו, שהקטרוג שהיה לאליהו הוא תופעה שמתרחשת מדי פעם במשך הדורות. מי שעוסקים בענייני הצבא והגשמיות מוגדרים כ"בני רחל" וכ"משיח בן יוסף"; ואילו מי שעוסקים בענייני התורה והאמונה מוגדרים כ"בני לאה". "בני לאה" מקטרגים על "בני רחל" שאינם דומים להם, ולקטרוג הזה יש השפעה מזיקה באופנים שונים. אליהו התגלה בפני בני בית המדרש, והודיע להם שאין הצדקה לקטרוג על "בני רחל"; אדרבא, צריך למצוא בהם זכות, ואז הקב"ה ישוב ויחיה את "משיח בן יוסף".

¹ כמבואר בספר מבוא לחכמת הקבלה מאת הרה"ג המקובל שמואל טולידנו (חלק א, שער ג, פרק ד): "...ובליקוטיו שבסוף ספד"צ, ל"ח ב', ביאר הגר"א ז"ל שההבדל בין שתי בחינות אלו הוא כי ספירות דעיגולים רומזות אל הנהגתו ית' הכללית וספירות דיושר אל הנהגתו הפרטית: הראשונה הנהגה הכללית, היא הנהגת הטבע, ובה אין הפרש בין עבודה לעבודה, והשפע נשפע לכולם בשווה לקיום הנבראים... הוא ית"ש נותן חיים לכולם בשווה לקיימם כפי ערכם ומהותם, לא לפי עבודתם... ובחינת היושר היא הבחינה התכליתית בשביל הבחירה והעבודה... אשר מטעם זה העיגולים נמשכים אחר היושר, כי גם הטבע תלוי ועומד על פי הנהגת היושר... כי לאומות העולם אשר לא ניתן להם תורה ומצוות, קיומם בסוד העיגולים, בחינת הטבע... והיא בחינה מאד חיזונית".

(מתוך ח"ז)

California, USA

קליפורניה, ארה"ב

תמוז תשס"ז

מחויבות של מרא דאתרא חדש לפסקיו של קודמו

שאלה

ב"ה קיבלתי מינוי כרב קהילה. הרב הקודם יעזוב רק בעוד כחצי שנה. זהו מצב של שני רבנים בחפיפה לחצי שנה, כאשר ברור מבחינת ההסכם עם הקהילה שהרב העוזב הוא "מרא דאתרא" לכל דבר עד שיעזוב. זה מעורר אצלי שתי שאלות, בייחוד לאור אופן התנהלותו של הרב בזמן האחרון:

- א. מה מידת מחויבותו של רב בקהילה לפסקיו של הרב הקודם לו בתפקיד? הרמ"א¹ פסק ש"חכם שאסר, אין חבירו רשאי להתיר משקול הדעת, אבל אם יש לו קבלה שטעה או שטעה בדבר משנה – יוכל להתיר". השאלה שלי היא, מה נכנס לגדר "חכם שאסר"? האם כל מדיניות או הנהגה נכנס תחת כלל זה?
- ב. באופן שאני רואה את הדברים כרגע, המצב הבריא ביותר לקהילה יהיה שנכריז על השנה הבאה כשנת "סטאטוס קוו"; קרי, הרב המכהן ודאי שיכריע בכל מה שקשור להוראת שעה, אולם הוא לא יפסוק בדברים הקשורים לעתיד הקהילה ויחדש פסקים, כיוון שהוא כבר בדרכו החוצה. השאלה שלי היא: האם יש בסיס הלכתי לדרישה כזו? כלומר, האם יש מקום לומר שכיוון שיש כאן תקופה של חילופי גברי, אין לו סמכות לפסוק בעניינים שנוגעים לתקופת הכהונה שלי ללא הסכמתי, ואני מבחינתי מעוניין לדחות את העניינים הללו לתקופה שאחרי עזיבתי, וממילא – לא נעסוק בדברים מעין אלו כלל. הרמ"א² פסק שמי שהוחזק לרב בעיר אין להורידו מגדולתו, אף-על-פי שבא לשם אחר גדול ממנו. לכאורה, זה מלמד על כך שאין הוא תלוי בי, ולמעשה הוא יכול לפסוק כאוות נפשו. האומנם? אני הייתי מעדיף להגיע עם הרב המכהן לפשרה בדרכי שלום, אבל לצערי הרב, בזמן האחרון הוא "מנפנף" בפסקי הלכה משונים שהוא רוצה להטיל על הקהילה, ומכריז בריש גלי שאני אהיה מחויב להם, עד כדי כך שהוא אמר לי שאין הוא מוחל על כבודו, ואסור לי לשנות אף פסק שלו וכו'. לכן ברצוני לברר את הדברים על-פי ההלכה.

תשובה

חכם שטימא, אין חברו רשאי לטהר³:
אולם יש להבחין בין כמה מצבים:

- א. במקרה שנשאלה שאלה על חתיכה מסוימת (של אוכל) – הדין מורכב, ולא נדון על כך במסגרת זו, מאחר שאין זה נוגע כל-כך הלכה למעשה במקרה שלכם⁴.
- ב. במקרה של הוראה כללית, החכם השני רשאי לאסור ולהתיר מה שחברו התיר ואסר לפניו⁵; אולם לא יעשה כן החכם השני אלא אם נשאל לדעתו⁶.
- ג. במקרה שהחכם הראשון אסר דבר מסוים מטעם גזרה ותקנה – אין החכם השני יכול להתיר, ובלבד שהחכם הראשון גזר מתוך יישוב הדעת, ושגזרתו נתקבלה בציבור⁷. במקרה של שינוי נסיבות, רשאי החכם השני להפר את גזרתו של החכם הראשון, בתנאי שהוא גדול ממנו⁸.
- ד. במקרה שהחכם הראשון אסר דבר מסוים מטעם חינוך, ולא מטעם גזרה או תקנה – החכם הבא אחריו יכול לפסוק אחרת, לפי שיקוליו החינוכיים⁹.
- ה. לאור האמור, אין צורך להכריז על "סטטוס קוו" בקהילה, אולם מן הראוי ששני הרבנים יגבשו יחד מדיניות על מנת למנוע מצב שבו "תיעשה תורה כשתי תורות", והאמת והשלום אהבו.
- ו. הדברים הנ"ל אינם אלא פריסת העקרונות ההלכתיים. בכל שאלה שתתעורר הלכה למעשה בשנה הבאה, אם תפנה אלינו את השאלה – נדון בה לגופה.

¹ יו"ד סי' רמב סעי' לא.

² יו"ד סי' רמה סעי' כב.

³ חולין מד ע"ב ועוד.

⁴ פרטי הדינים הללו נתבארו באריכות בשו"ע (חוי"מ סי' כה).

⁵ וכך פסק הרמ"א (יו"ד סי' רמ"ב סעי' לא): "חכם שאסר – אין חבירו רשאי להתיר משקול הדעת, אבל אם יש לו קבלה שטעה (רבנו ירוחם בשם י"א), או שטעה בדבר משנה – יוכל להתיר (הר"ן פ"ק דעבודת כוכבים בשם ראב"ד ורשב"א ורמב"ן ז"ל ותוס' ורא"ש ור' ירוחם סוף נתיב ב). ואפילו אם טעה בשקול הדעת, יכול לישא וליתן עם המורה עד שיחזור בו (סברת הר"ן). ולכן אין איסור לשואל (לשאל) לשני (שם במרדכי ואגודה ותוס' ורא"ש ור' ירוחם שם), ובלבד שיודיע אותו שכבר הורה הראשון לאסור (רבנו ירוחם נתיב ב' ותוס' ורא"ש). ואפילו אם התיר הראשון וכבר חלה הוראתו – אין לשני לאסור מכח שקול הדעת (כן משמע באשיר"י פרק קמא דע"א). וכל זה באותה הוראה עצמה, אבל במעשה אחר – פשיטא שיכול להורות מה שנראה אליו. (מהרי"ק שורש קעב קעא) וחדושי רשב"א וע"פ".

מקור הדין של חכם שאסר אין חברו רשאי להתיר הוא בגמרא (עבודה זרה ז ע"א, חולין מד ע"ב, נידה כ ע"ב, ברכות סג ע"ב). בראשונים מצאנו שני טעמים מרכזיים לדין: א. דהחכם הראשון שוויה לחתיכה דאיסורא, ואין חברו רשאי ויכול להתיר. ב. משום כבודו של החכם הראשון. ועיין ב"עינייים למשפט השלם" (ברכות סג ע"ב), שדן באריכות בהצגת השיטות השונות ובנפקא מינות ביניהן. כל האמור הוא בהוראה אחת, אך כבר כתבו הרשב"א והמהרי"ק (המצוינים ברמ"א) דלא שייך דין זה בהוראה אחרת. והנה הרשב"א (חידושין לחולין מד ע"ב), שפסק שכל הדין של "חכם שאסר" לא נאמר אלא באותה חתיכה, היינו לפי מה שנראה שטעם הדין הוא משום שעל-ידי הוראת החכם האוסר שוויה לאותה חתיכה לאיסור, ואין הוראה זו שייכת לאותה חתיכה אלא לחתיכה אחרת. ואולם מדברי הרמ"א משמע שטעם הדין הוא משום כבודו של החכם הראשון. כך העלה ב"עינייים למשפט השלם" (הנ"ל) וכן משמע מדברי ה"חתם סופר" (ז סי' כו). ואם כן יש לשאול מדוע צמצם הרמ"א את הדין לאותה הוראה בלבד? וז"ל המהרי"ק (שורש קעא), שהוא מקור לדברי הרמ"א: "ויעוד, דאפילו היו יורדין לאסור ולפסוק, הלא דבר פשוט למביניהם הוא דמה שאמרו ז"ל 'חכם שאסר אין חברו רשאי להתיר' דהני מילי בהך עובדא גופא, אבל בעובדא אחרני' מי הוא שיטעה לומר שלא יוכל להתיר? אם כן, כשיטעה חכם אחד בשקול דעתו ישאר טעות זה לדורות, כיון שלא יהא שום חכם רשאי להתיר. ועוד שהרי מלאים כל הפוסקים לאלפים ולרבבות שרבינו שלמה שהאיר עיני כל ישראל, ועל פי חכמתו ותורתו העולם עומד, אפילו הכי בהרבה דברים אוסר ורבינו תם בן בתו התיר משקול דעתו, ואם היה לי זמן ופנאי הייתי כותב לו כמה וכמה וכן בשאר הפוסקים אשר לא יספר מרוב, וחי נפשי כי נלאיתי להאריך באלו השבועים. אמנם יראתי פן יטעו התלמידים הרואין את דבריו". ומבואר, שטעם הדין הוא שלא ייתכן שחכם יאסור דבר והוראתו תחייב לעולמים. וטעם זה שייך אף לפי הטעם של כבוד. וכן עיינו בגר"א על הרמ"א הנ"ל, שציין לדברי הגמרא בעירובין (מא ע"א): "ותניא: לאחר פטירתו של רבן גמליאל נכנס רבי יהושע להפר את דבריו. עמד רבי יוחנן בן נורי על רגליו ואמר: חזי אנא דבתר רישא גופא אזיל, כל ימיו של רבן גמליאל קבענו הלכה כמותו, עכשיו אתה מבקש לבטל דבריו? יהושע, אין שומעין לך, שכבר נקבעה הלכה כרבן גמליאל. ולא היה אדם שערער בדבר כלום. בדורו של רבן גמליאל עבוד כרבן גמליאל, בדורו של רבי יוסי – עבוד כרבי יוסי". שוב מבואר שכל חכם בדורו יפסוק הלכה כראות עיניו. על כן מה שנאמר בשי"ס, "חכם שטימא וכו'", היינו דווקא באותה הוראה עצמה, אבל לא בהוראה אחרת. ועיינו עוד בשו"ת "חתם סופר" (ז סי' כו), שדן שם בהשמטת הרמב"ם את הדין של חכם וכו', והוא ביאר שהרמב"ם סבר כמו שכתב בהלכות ממרים (פרק א הל' ה), "בין בזמן אחד בין בזה אחר זה" – אינו רוצה לומר דפליגי בחתיכה ידועה בזה אחר זה אלא, פליגי אדין והלכה", ע"ש בדבריו, והוא מתאים להנ"ל [זה דלא כשו"ת "דברי יוסף" (סי' י), שרצה לומר שהרמב"ם חלק על דין זה וסבר שאין כלל דין של "חכם שאסרו כו"ן].

כך פסק שו"ת "שיבת ציון" (סי' כה): "ואפי' לפי מה שהביא הרמ"א שם בשם מהרי"ק, דדוקא באותה הוראה עצמה אין חברו רשאי להתיר אבל במעשה אחר יכול להורות מה שנראה אליו, זה הוא אם נשאל החכם השני עליו, אז רשאי לפסוק מה שנראה אליו במעשה אחר", ובעין עובדא דמהרי"ק (שם שורש קעא): "שהיה נשאל על דין זה, אבל להיות קופץ מאליו להתיר חוץ למקומו מה שאסר חכם אחר – לא שמענו". דבריו הובאו ב"פתיח תשובה" (יו"ד רמב ס"ק כא בקיצור). ואולם יש לעיין אם דבר זה שייך ברב קהילה המכהן עתה, שתפקידו להורות לקהילה, שכן משמע מהביטוי "חוץ למקומו" בדברי ה"שיבת ציון" שהקפידא היא מצד דרך ארץ, שמתערב "על ריב לא לו", וזה לא שייך ברב קהילה המכהן עתה במקומו של הראשון. אך לכתחילה ודאי ראוי לנהוג כן, כדי שלא להיראות כתוקף את דברי קודמיו; אלא שעליו לשנות מדברי קודמו רק מתוך אילוץ שאלת השואל והחויב לענות לו כפי הנראה בעיני הדיין.

ז"ל השי"ך (שו"ע יו"ד סי' רמב ס"ק ס): "אבל במעשה אחר כו' – ואם החכם הראשון אסר מחמת חומר או גדר וסייג – אינו יכול להתיר אפילו במעשה אחר, כ"כ מהרש"ל (חידושים על חולין פי"ג סי' ח) שם לדעת המרדכי". ועיין בשו"ת "חתם סופר" (ב סי' יג), שחלק על הבנת המהרש"ל בדברי המרדכי, אך הסכים שלא נאמר הדין של חכם שאסר וכו' אלא אם נחלקו בדין, אבל במקרה שהחכם הראשון אסר מצד גזרה ותקנה – אין חברו רשאי להתיר כלל. וע"ש בגוף התשובה, דמייירי במקום שתקנתו וגזרתו של החכם הראשון נתפשטה ונתקבלה בציבור. וכן עיין בשו"ת "דברי יוסף" (סי' י), שכתב שהחכם הראשון הגוזר צריך לגזור ולתקן ביישוב הדעת גדול, כדי לפסוק דבר שהציבור יכול לעמוד בו, ואם לא כן אין גזרתו חלה כלל.

בשו"ת "חתם סופר" (ב סי' יג) מבואר שבלא שינוי נסיבות, החכם הגוזר אינו יכול לחזור בו מהוראתו שפשטה בציבור, ואפילו גדול הימנו אינו יכול לבטל הוראתו. מאידך גיסא, אם נשתנו הנסיבות, החכם האוסר או חכם הגדול ממנו יכולים לבטל את הוראת הראשון.

לא מצינו בתשובות הנ"ל אלא גזרה ותקנה באותו איסור (בתשובת ה"חתם סופר" מייירי בהעמדת שני בודקים על השחיטה מחשש לסמוך על נאמנות של בודק אחד), אבל ברב קהילה הפועל כמתנד – נראה שכל מחנך ושיקוליו החינוכיים, ואין שייך לדבר בזה על "חכם שאסר אין חברו רשאי להתיר", שאין כאן חתיכה דאיסורא או כבוד החכם הראשון, שהרי כולם מבינים שאין כאן שאלת הלכה אלא שאלת חינוך.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

בשיתוף המרכז לשירותים רוחניים לקהילות - ההסתדרות הציונית העולמית

